

	критику.	консенсусу.	особистість. Критикуючи, пропонувати альтернативи. Повторювати виказування опонента.
Роль ведучого (викладача, педагога)	Полегшення (фасилітування) процедури, формування стилю питань, спостереження за дотриманням правил та встановлення порядку роботи, інколи – фіксація думок, позицій, точок зору – на дошці.	Полегшення процедури, постановка задач, поділ на групи, організація фіксації результатів, підтримка динаміки в групі.	Формування процедури (модерація), складання переліку основних та навідних питань, спостереження за правилами, нейтралізація негативних емоцій, направленість на результат.

Обґрунтоване використання усіх цих форм і методів навчання сприяє реалізації мети освіти в українському суспільстві, яка визначена Законом України "Про освіту": "Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору..." [3].

Література:

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) К.: Райдуга, 1994.
2. Кремень В.Г. Сучасна освіта в контексті реформування // Учитель. 1999, № 11-12.
3. Закон України "Про освіту" // Голос України: 1996, № 77.
4. Підкасистый П.И., Горячев Б.В. Процесс обучения в условиях демократизации и гуманизации высшей школы. М.: 1991.
5. Асмолов А.Г. Мир образования. Культурно-историческая психология и конструирование миров. Москва, Воронеж, 2003.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.
7. Програма АВА / СЕЕЛІ із розвитку організацій в країнах СНД.

УДК 37.036+615.851: [378]–057.874–057.875

Федій О.А.

ЕСТЕТОТЕРАПЕВТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОГО ВИЯВУ СУБ'ЄКТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

У даній статті розглядаються основні засади розвитку активної творчої позиції учителя та учня у світлі гуманістичних ідей естетотерапевтичної особистісно зорієнтованої педагогічної парадигми.

Виявлення та розвиток креативного потенціалу особистості стає основою багатьох сфер професійної діяльності сучасної людини, ознакою її ефективності, конкурентоспроможності та перспективності. Соціальне замовлення на дослідження механізмів та засобів розвитку творчого потенціалу обумовлює особливу актуальність проблеми креативності. Все більш очевидною й зрозумілою стає закономірність: творчість, гармонія, самість - це природна норма (а не виняток для обраних!) у формуванні людського "Я". Тому цілі та зміст освіти, методи і засоби навчання, організаційні форми навчальної діяльності студентів, її індивідуалізація та диференціація

у педагогічній науці сьогодення орієнтовані на вирішення центральної мети, а саме – виховання творчої особистості майбутнього фахівця.

Успішність вирішення цих питань сучасні вчені пов'язують з “психопедагогікою” (Е. Стоунс), «педагогічною психологією» (І. Зімня), «креативною педагогікою і психологією» (О. Морозов, Д. Чернілевський), «мистецькою педагогікою» (О. Рудницька), «артпедагогікою та арттерапією» (Л. Лебедева, Т. Зінкевіч-Євстігнеєва) оскільки сьогодні все сильніше виявляється синкретична єдність педагогічних, психологічних, естетико-філософських знань про природу й становлення людської індивідуальності. Педагогічна проблема формування творчого компонента особистості набуває мистецтвознавчого, естетико-психологічного контексту.

Метою статті є спроба вивчення теоретико-методологічних основ творчості як людського феномену, з'ясування особливостей організації психолого-педагогічного процесу формування сучасної творчої особистості та визначення основних засад розвитку активної творчої позиції учителя та учня у світлі гуманістичних ідей естетотерапевтичної особистісно зорієнтованої педагогічної парадигми.

Наукові підходи до проблеми творчості мають досить широку палітру, що пов'язують з ефектом “білої плями” у знаннях стосовно природи та механізмів цього людського феномену, який по суті є головною складовою особистісно-індивідуального “Я”. “Принципова спонтанність творчого процесу з самого початку робить його невлотимим для природньо-наукових експериментів” [3, с.8]. Креативність відомий вчений Р. Калаба образно назвав таємницею, яка завернута у головоломку та схована всередині загадки. «Подібно до того, як таке очевидне явище психіки – свідомість – залишається найменш вивченим феноменом психології, творчість, як найбільш людська діяльність, також поки що найменш осмислена» [4, с.10].

Перша спроба вивчення наукової творчості була здійснена ще давньогрецькими філософами. Аристотель пов'язує виникнення творчості з алгоритмом логічних умовиводів. Пізніш представниками асоціативної концепції у психології ця ідея модифікувалась у творчий синтез (В. Вундт) та творчі асоціації (А. Бен). Виділяють й інші акценти у проявах та механізмах творчості: інтуїція, натхнення, осяяння, катарсис, інсайт, евристика (З.Фрейд, В.Келер, К.Бюлер тощо).

Природу та сутність творчості і творчого потенціалу особистості, пов'язаних з діяльністю людини у різних сферах буття, розглядали українські філософи минулого та сьогодення: Г. Сковорода, І. Франко, Л. Українка, В. Андрущенко, М. Мокляк І. Надольний, В. Шинкарук, та ін.. Феномен творчості досліджувався у працях психологів Б. Ананьєва, В. Виготського, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, А. Лурії, Б. Теплова, Д. Узнадзе тощо. Психологічні засади творчості активно вивчаються сучасними дослідниками психології особистості: Н. Бехтеревою, Д. Богоявленською, Н. Вишняковою, І. Зимньою, О. Ніколаєвою, О. Морозовим, Д. Чернілевським тощо. Питання педагогічної творчості розглянуто в наукових працях В. Загвязинського, В. Кан-Калика, М. Поташника, Р. Радченко, Р. Скульського та ін. Вивченню закономірностей творчого розвитку особистості у педагогічному процесі присвячено ряд дисертаційних досліджень останніх років в галузі педагогіки (М. Костенко, С. Сисоєва, Т. Сущенко, С. Хмельковська тощо), психології (О. Анісімов, Л. Іванцев та ін.) та соціальної філософії (В.Соловйов, І. Шпачинський тощо).

Д. Леонтьєв виокремлює три основні лінії у дослідженнях творчості. По-перше, творчість вивчається у її співвідношенні із здібностями, обдарованістю, талантом, інтелектом, дивергентним мисленням, розв'язанням задач. По-друге, творчість оцінюється як характеристика особистості, та постає питання про її особливості. По-третє, вона розглядається як діяльність у контексті життя, соціальних відносин. Вочевидь ставлячи перед собою різні завдання, дослідники приходять до неоднакових результатів [2].

Багаточисельні дослідники намагались сформулювати головну якість, ознаку будь-якої творчої особистості, яку покладено в основу здатності до творчості. «При всьому

різноманітні конкретних формулювань усі говорять приблизно про одне й теж саме: *творча особистість – це вільна особистість; а вільна особистість – це особистість, яка здатна бути самою собою, відчувати своє «Я»*, за визначенням К. Роджерса [5, с.170].

Більшість вчених сходяться на думці, що у творчому процесі обов'язково задіяні як інтелектуальні так і емоційні процеси, хоча сам механізм «народження» творчого досі залишається не вивченим. Так, згідно вчення Т.Рібо (1901), усі форми творчості вимагають включення емоцій як збудників цього процесу, та знань, необхідних для його втілення. Для народження нового необхідно співіснування емоційності та тверезості розуму. Самі можливості до творчої діяльності у людей не однакові у різні вікові періоди. У контексті з'ясування природи та механізмів творчості у дитячому віці цікавим є психопедагогічний підхід Е. Стоунса. У своєму вченні він трактує творчість учня як самостійне вирішення проблеми без допомоги вчителя, а формування у особистості вміння вирішувати проблеми тотожне формуванню її творчих здібностей [6, с.273].

У процесі пошуку закономірностей та специфіки творчого прояву особистості спостерігається тенденція поступового зміщення центру психолого-педагогічних досліджень від діяльнісно-центрованої до особистісно-центрованої проблематики: діяльнісні концепції децю поступаються концепціям особистості. Це пов'язують з проблемами гуманізації освіти в цілому, з заміною авторитарної парадигми навчання на особистісно-орієнтовану. При з'ясуванні джерел та механізмів творчості, внеску окремої людини у культуру, діяльнісний підхід виявляє свою принципову обмеженість. Неповторність та унікальність особистості, провідна роль підсвідомого у творчих актах не можуть бути пояснені лише за допомогою понять, які виведені у теорії діяльності (О. Леонт'єв). Саме визначення творчості як створення чогось принципово нового, як індивідуальний внесок у соціокультурний простір передбачає переважну детермінацію цього процесу з боку суб'єкта. На думку С. Смірнова, у сфері творчості діяльнісний та особистісний підходи зтикаються досить драматично, а інколи, навіть, протиставляються один одному. Діяльнісному підходу відводиться важлива, але все ж таки допоміжна роль при аналізі природи творчого акту та методів його стимулювання [5, с.163].

Особливий інтерес у контексті проблеми вивчення основ творчого вияву особистості викликають *фактори*, які здатні відчутно впливати на інтенсивність творчості. Дослідники психології творчості єдині у думці, що для початку творчого процесу необхідна проблема, тобто мета та відсутність відомого способу її досягнення. Таким чином, прагнення до чогось та відсутність можливості цього досягти сприяють самостійному пошуку шляхів вирішення проблеми. Проте, відсутність чогось не є достатньою умовою творчості, «для творчості необхідно здійснити мрію у житті, що вимагає й навички, й працелюбства й наполегливості» [4, с.30]. До найважливіших факторів, що активізують творчий потенціал людини відносять:

- життєвий досвід особистості;
- час, який необхідний для «народження» самої творчої ідеї;
- певний стан людини (що досить часто використовується в арт-терапевтичних технологіях);
- наявність інтенсивних емоційних переживань (н-д, любов, образа, гнів тощо);
- соціально-культурне середовище у якому знаходиться людина «тут и зараз» (за О. Ніколаєвою).

Гостра необхідність озброєння сучасного педагога ефективними методиками та технологіями створення умов щодо творчого самовиявлення учасників педагогічного процесу обумовила теоретико-практичне обґрунтування та введення в сучасний навчально-виховний процес вищої школи новітнього курсу «*Естетотерапія*» [7]. Запровадження цього аспекту психолого-педагогічної діяльності у професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя зумовлена такими чинниками:

- 1) величезним впливом негативної, деструктивної за своєю змістовою сутністю, стресогенної для особистості інформації: екологічні, економічні, політичні «революції»;

агресивність та бездуховність, що пропагують засоби масової інформації, загальна прагматична бездуховна атмосфера сучасного постіндустріального суспільства;

2) відсутністю у підготовки майбутніх педагогів конкретних психолого-педагогічних технологій індивідуально-творчого становлення *кожної* дитини, яка практично залишається беззахисною від тиску негативного інформаційного поля сучасності; як правило, дії педагога спрямовані на групу в цілому, та на ефект елементарного наслідування діям вихователя;

3) необхідністю використання у психолого-педагогічному процесі новітніх особистісно зорієнтованих технологій творчого розвитку сучасної особистості.

Естетотерапія – це цілеспрямований стабілізуючий вплив на емоційно-чуттєву сферу дитини з метою створення для неї психологічного комфорту та розкриття творчого потенціалу особистості. Естетотерапія – інтегроване поняття, яке об'єднує дві складові: естетичне (від грецьк. *aisthetikos* – чуттєвий) та терапія (від грецьк. *therapeia* - лікування). Отже, естетотерапія - це своєрідне психолого-педагогічне «лікування» дитячої душі через її чуттєву сферу [7].

Психолого-педагогічний процес творчої самоактуалізації, взаємодії дитини та педагога, який відбувається при естетотерапії, поєднує можливості кожного віку: дозволяє досягти максимального результату – формування цілісної особистості першого та удосконалення її у другого. При цьому, як вважають фахівці, творчість дитини та дорослого має принципову відмінність. Якщо для дорослої людини реальний продукт – це те, що створено його руками та є безпосередньою метою творчості (у педагогічній діяльності цей продукт набуває особливого олюдненого, високо естетизованого, духовно-піднесеного звучання, оскільки мова йде про «роботу» з унікальною природою людської особистості), то для дитини це особлива сфера «самотворення», а інколи й самозбереження і самозахисту. Вона має власну специфіку що й визначатиме основний теоретико-методологічний базис психолого-педагогічного супроводу процесу формування дитячої особистості на засадах креативного підходу, який у свою чергу несе ознаки гуманної особистісно зорієнтованої виховної парадигми.

Відомим російським дослідником психології та психофізіології дитячої творчості, професором О. Ніколаєвою виділені такі основні характеристики – ознаки дитячої творчості: по-перше - для дитини результати творчої діяльності лише побічний продукт основного результату – формування власної особистості; по-друге – дитяча творчість різноманітна: це і малювання, і рух під музику, і співи, і створення музики, казок, віршів та фантазування перед сном тощо; по-третє - особливістю дитячої творчості є її тотальність: вона властиво усім без винятку дітям до підліткового віку, коли входження у доросле суспільство спонукає більшу частину з них відмовитися від пристосування шляхом творчості; по-четверте - діти можуть відрізнятись можливостями (рівнем розвитку природних задатків, здібностями), якими їх наділила природа в окремих видах творчої діяльності, проте сама творчість – обов'язковий компонент становлення їх особистості; по-п'яте - щоденні досягнення звичайних дітей, які можуть залишитися непоміченими дорослими та не представлятимуть інтерес для широкого кола спільноти, є принципово важливими віхами у становленні особистості самих дітей, важливими етапами їх соціалізації [4, с. 5-6].

Вважаємо за доцільне до цього переліку особливостей дитячої творчості додати таку її здатність як створення через творчу активність дитини особливого захисного середовища (на шталт ігрової діяльності) у якому вона здатна відчувати себе комфортно й гармонійно цьому середовищу.

Основою для виділення естетотерапевтичних видів та засобів впливу на особистість є мистецтво, як особлива індивідуально-творча сфера вияву особистісного ядра. Здатність мистецтва, краси викликати емоції переважно позитивного характеру і стає основою для естетотерапії, коли ці емоції викликаються навмисно, з метою упорядкування та регуляції психічного тону.

Арттерапія сьогодні вважається одним з найактуальніших напрямів розвитку психотерапевтичної науки, яка активно залучається до корекційної педагогічної практики. «Незважаючи на тісний зв'язок з лікувальною практикою, арттерапія багато в чому набуває психопрофілактичну, соціалізуючу та формуючу спрямованість. Звідси багаточисельні практики її використання в освітніх закладах та соціальній роботі» [1, с.8]. На нашу думку, одним з найперспективніших напрямів використання естетотерапевтичних технологій взагалі та арт-методик зокрема, у педагогічному процесі є актуалізація і активізація творчого компоненту розвитку особистості. При цьому ми виділяємо три процесуальні моменти пов'язаних з творчим самовираженням суб'єктів педагогічного процесу: по-перше, активізація естетичного поля засобів естетотерапії (через запровадження численних форм і методів арт-технологій) та *створення творчо-стимулюючої атмосфери* на першому етапі естетотерапевтичного впливу; по-друге, актуалізація та *розкриття індивідуально-творчого потенціалу* особистості на другому етапі естетотерапії (через запровадження різноманітних видів естетико-художньої діяльності); по-третє, обов'язкова творча активність педагога, який виконує роль ініціатора *творчої взаємодії*, що виникає як логічний наслідок естетотерапевтичної педагогічної діяльності і є необхідною умовою успішності будь-якої сучасної педагогічної технології в особистісно зорієнтованій парадигмі виховання. За даними дослідження відомого арттерапевта з 50-річним стажем роботи Л. Проліс, така творча комунікація між дитиною та дорослим (батьком), яка забезпечує скріплення та корекцію емоційного зв'язку можлива вже у роботі з дітьми півторарічного віку [1, с.87-104].

Об'єктом естетотерапії як науки є – особистість, яка має вади (проблеми) розвитку: фізичні, психологічні, соціальні. Предметом естетотерапевтичного впливу є багаточисельні порушення психоемоційної сфери, психологічні дискомфорти, що виникають за певних обставин (стреси, апатія, шкільні фобії, агресивність, загальна деструктивна поведінка, порушення дисципліни тощо).

Основою естетотерапевтичних педагогічних технологій є психотерапевтичні засади формування у особистості вмінь щодо саморегуляції власної особистості. Вивчаючи зв'язок між педагогікою, естетотерапією та психотерапією, можна відзначити їх тісну взаємодію на перетині єдиних завдань й проблематики, яка в першу чергу пов'язана з питаннями механізмів виховного та терапевтичного впливу (в першу чергу – навіювання) на особистість.

По-перше, виховання окреслює більш широке коло проблем, ніж навіювання (сугестія). Навіювання є лише складовою частиною процесу виховання. Тому, естетотерапевтичному впливу ми надаємо більшого значення ніж традиційному психотерапевтичному, оскільки естетотерапія більш тісно пов'язана з питаннями формування та виховання особистості дитини.

По-друге, фізіологічні основи виховання та навіювання фактично одні й ті ж самі. Система виховних впливів в педагогіці, як і у психотерапії спрямована на те, щоб створити стійкі переконання й навички (динамічний стереотип). Саме вони забезпечують необхідну поведінку людини у соціумі.

По-третє, кінцевою метою як педагогічного (естетотерапевтичного) так й психотерапевтичного процесу є – процес самоактуалізації, самовиховання особистості. Причому, якщо мова йде про активну творчу співпрацю естетотерапевта та дитини, то на думку багатьох сучасних педагогів й психологів, така співпраця, побудована та творчій діяльності суб'єктів педагогічного процесу може стати механізмом адаптації дитини до Всесвіту.

Відповідно до визначення естетотерапії, можемо виділити такі її завдання: створення психологічного комфорту для дитини та як супер-завдання - надання можливості творчого самовираження.

Ідея розробки та впровадження курсу “Естетотерапія” у підготовку студентів педагогічних спеціальностей була здійснена автором на базі кафедри соціальної

педагогіки і педагогіки початкового навчання Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка у 2002-2003 навчальному році для спеціальностей 7.01010.6 - “Дошкільна педагогіка. Дефектологія. Логопедія” (спеціаліст) та 7.010105 й 8.010105 - “Соціальна педагогіка” (спеціаліст та магістр).

Головною метою курсу “Естетотерапія” є надання студентам певного обсягу знань, умінь та навичок у галузі психотерапевтичної педагогічної діяльності, спрямованої на усунення психологічних дискомфорту та стресів соціально-педагогічного походження у дітей з вадами мовленнєвого розвитку та з проблемами соціалізації й надання їм можливості прояву творчого “Я” як одного з засобів самоствердження.

Основним завданням курсу «Естетотерапія» є формування комплексного погляду майбутніх педагогів на свою професійну діяльність, ознайомлення студентів з найбільш актуальними проблемами сучасної психолого-педагогічної науки і практики. Передбачено знайомство студентів із структурно-логічними підходами у вивченні актуальних проблем соціальної адаптації та творчого розвитку особистості, професійно-технологічних підходів до вирішення проблем естетизації педагогічного процесу на основі використання даних суміжних з педагогікою наук: філософії, психології, психотерапії, психофізіології, медицини, мистецтвознавства тощо.

Програмовий курс складається з трьох модулів:

1.Науково-методологічні основи естетотерапії (науково-педагогічні основи естетотерапії, творче самовираження як основна мета естетотерапії; християнсько-духовні засади естетотерапії; зарубіжні технології естетизації педагогічного процесу; гештальттерапія, логотерапія, православна психотерапія, хобі-терапія);

2.Естетотерапія мистецькими засобами (філософсько - педагогічні основи та практика казкотерапії; лялькотерапія; арттерапія; музикотерапія; українська фольклорна арттерапія; фототерапія; театральнo-драматична діяльність, пісенна терапія, бібліотерапія, терапія кольором);

3.Види естетотерапії природними та ігровими засобами (теорія та практика ігрової терапії, теорія та практика пісочної терапії; хореотерапія та формокорекційна ритмопластика як засоби творчого самовираження; імаготерапія та технології ейдетики; літотерапія, анімалотерапія (дельфінотерапія, пет-терапія, іпотерапія тощо), аромотерапія, кінезітерапія, натурпсихотерапія (аеротерапія, акватерапія, ландшафттерапія, смакотерапія тощо) сміхотерапія (гелотологія), маматерапія) [7, с.21-36].

Розподіл тем у запропонованій програмі передбачає творчу варіативність їх викладання й розгляду на практичних та лабораторних заняттях.

Необхідною умовою успішного опанування майбутніми педагогами зазначеного курсу є безперечно слідування принципам гуманного, християнського ставлення до індивідуальності дитини, яка має соціально-психологічні проблеми розвитку особистості.

Програма передбачає тісний зв'язок між усіма соціальними ланками педагогічного впливу на дитину: сім'ї, дошкільного закладу, медичних установ тощо. Програмовий зміст курсу завбачує вивчення студентами: науково-педагогічних основ естетотерапії, як складової психотерапії; педагогічних аспектів естетотерапевтичного впливу на дітей з порушенням мовленнєвого розвитку та проблемами соціалізації; особливостей емоційно-чуттєвого розвитку та спілкування дітей з мовленнєвими порушеннями та соціальною дезадаптацією; основних засобів форм та видів естетотерапії, педагогічно – корекційного потенціалу природи, мистецтва та спілкування; особливостей творчого самовираження – як основної мети естетотерапевтичного впливу; зарубіжних технологій естетизації педагогічного процесу; окремих естетотерапевтичних технологій, які базуються на використанні педагогічно - корекційного потенціалу різних засобів впливу на дитину тощо.

Проведене дослідження запровадження естетотерапевтичних шляхів в рамки психолого-педагогічного поля формування сучасної особистості дає можливість зробити такі висновки:

- творчість суб'єктів педагогічного процесу є необхідною умовою та прерогативою вільної, здатної до самовдосконалення та повноцінного існування особистості: творчість є способом «особистісного» гармонійного існування, на протипагу знеособлюваній діяльності;

- створення психолого-педагогічної атмосфери творчості при естетотерапевтичному підході можливе лише за умови творчого самовияву обох учасників педагогічного процесу: педагога та дитини;

- ефективність залучення суб'єктів педагогічного процесу до творчого самовираження пов'язана з комплексним підходом до пошуку та організації різноманітних видів естетико-пізнавальної і художньої видів діяльності та з актуалізацією саногенної функції мистецтва;

- подальшого вивчення потребують питання естетотерапевтичного впливу на особистість дитини з певними проблемами соціалізації та підготовки педагогів-предметників до використання засобів естетотерапії під час навчально-виховної роботи у школі в урочний та позаурочний час.

Література

1. Арт-терапия – новые горизонты / Под ред. А.И. Копытина. – М.: Когито-Центр, 2006.- 336с.
2. Леонтьев Д.А. Пути развития творчества: личность как определяющий фактор // Воображение и творчество в образовании и профессиональной деятельности. Материалы чтений памяти Л.С.Выготского: 4-я Международная конференция. - М.: РГГУ, 2004.: С.214-223.
3. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. – М.: Академический проект, 2004. – 560с.
4. Николаева Е.И. Психология детского творчества.- СПб.: Речь, 2006. – 220с.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности. – М.: «Академия», 2005. – 400с.
6. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения. – М.: Педагогика, 1984. – 472с.
7. Федій О.А. Естетотерапія: Навчальний посібник – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256с.